

A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM
DIAFILM-SOROZATA

TANSZERISMERTETŐ

a középiskolák magyar irodalomtörténetének tanításához

Arany János
élete és munkássága

Kiadja:
Magyar Diafilmgyártó Vállalat
Budapest, 1974

Készült
AZ ORSZÁGOS
TANSZERGYÁRTÓ ÉS ÉRTÉKESÍTŐ VÁLLALAT
Kutatási és Filmgyártási Főosztályának irányításával

Megyer Szabolcs
vezető szakfelügyelő
munkája

Arany Jánosról készült diafilm

A XIX. századnak egyik legnagyobb művészi egyénisége, Petőfi Sándor legjobb barátja, leghivebb eszmétársa: Arany János. Élete átíveli a század nagy politikai eseményeit, a magyar történelem dicső és egyben válságokkal telített korszakát. A nehéz időket roppant lelki vívódások között élte át, de eszméinek, hazafiságának, humanitásának töretlenségét és tisztaságát - minden veszéllyel számolva - élete utolsó pillanatáig megőrizte.

Ezt az Arany Jánost kell a magyarórákon a szaktanárnak bemutatnia. Semmiféle audio-vizuális eszköz a szaktanárt nem helyettesítheti, ő az óra vezetője, irányítója, ő nevel és oktat. E munka eredményesebbé, hatékonyabbá tételéhez azonban felhasználhat segédeszközt, a modern technika vívmányait, amelyekkel az elvont fogalmak, itéletek megértését megkönnyíti tanulói számára.

Ezt a célt szolgálja az Arany János életéről és alkotásairól készült diafilm is. A film kockái Arany Jánost, a pályaválasztás gondjaiban vívódó fiatalembert, a családfőt, a költői babérokat arató alkotót, a politikai életet figyelő, az eseményeket befolyásolni igyekvő haladó magyar állampolgárt, a szabadságharc bukása után az eszmékhez ragaszkodó, de gyakran kétségbeeső hazafit, a hivatali gondok között élő, töprengő tisztségviselőt, a síró apát, és a sír felé induló, de lelki erejében megifjudó öregembert vetítik elénk. E képek érthetőbbé tehetnek verseket, közelebb vihetik a tanulóhoz Aranyt, a

költőt és az embert. Nem úgy, hogy gyors egymásutánban, különösebb elmélyülés nélkül vetítjük azokat, hanem úgy, hogy az irodalmi problémák közben megállva, segítségül hívjuk a képet, a vizualitás eszközét, és általa a megtárgyalásra kerülő problémát felbonthatóbbá, érzékelhetőbbé tesszük a tanulók számára.

A diafilm képei sorrendben a következő anyagot tartalmazzák:

2. Arany János élete és munkássága. (1817-1882)
3. Arany János arcképe. Barabás Miklósnak, a XIX. század kiváló magyar portréfestőjének olajfestménye Arany Jánosról. Amikor Arany életművének ismertetésébe fogunk, e képet vetíthetjük. Egyszerű, nyugodt, de élénk szemű figyelő embert látnak a tanulók, akiről egyet-mást hallottak már, akinek Toldiját ismerik, szeretik.
4. Nagyszalonta a Csonkatoronnyal. Arany János ebben a városban született 1817-ben. A Csonkatorony a város egyik jellegzetessége, amelyet egyik szalontai tartózkodása alatt Petőfi Sándor is lerajzolt.
(Vetíthető Arany életének ismertetése alkalmával.)
5. A Csonkatorony. (Petőfi Sándor rajza.) Közvetlenül az előbbi után vetíthetjük, annak bizonyításául, hogy a város multjából maradt emlék a költőtárs figyelmét is felkeltette: de vetíthető akkor is, amikor Arany és Petőfi barátságát méltatja a szaktanár.

6. A debreceni kollégium régi épülete. Ez a kollégium az egész magyar művelődéstörténet egyik fellegvára volt. A XIX. század elején leégett, de újjáépítették. A magyar irodalom kimagasló alakjai közül már Arany előtt is sokan tanultak itt: így Csokonai, Fazekas, Kölcsey. Szalonta után 1833-ban Arany is itt folytatta tanulmányait.
(Arany életrajzának ismertetése alkalmával használható fel.)
7. Debreceni színlap Arany nevével. A debreceni kollégiumban szerzett friss irodalmi és művészi élmények a fiatal Aranyt pályaválasztásában bizonytalanná teszik. "Mindig olyanért sóvárog, amit nem tanítanak a tudós tanárok." Így jut el rövid időre a színészethez: 1836 februárjától májusig Debrecenben szerepelget. E kép, szerepeinek egyikét örökíti meg.
(Felhasználható Arany János életének tanításakor.)
8. A szalontai iskola és jegyzőlak. Arany Máramarosszigeten kiábrándult a színészetből és hazatért Szalontára. 1836 őszétől egykori iskolájában segédtanító, majd 1839-ben a város másodjegyzője.
A régi rajz a kétféle tevékenységének színhelyét mutatja.
(Vetithető az Arany-életrajz ismertetése alkalmával.)
9. Arany Jánosné, Ercsey Julianna. Arany János 1840-ben feleségül vette Ercsey Juliannát. Házasságukból két gyermek született: Juliska és László. Arany számára mindig biztos menedéket jelentett a családi élet bé-

kéje. Szerette feleségét, gyermekeit. 1865-ben Juliska halála gyógyíthatatlan seb maradt lelkében élete végéig. Ez a kép és az utána következők Arany János családjának tagjait mutatják be a tanulóknak.

10. Arany Juliska. 1863-ban férjhez ment Széll Kálmán szalontai református paphoz. Elhagyva Nagykőrösön lakó szüleit, visszaköltözött Arany János szülővárosába, Szalontára. 1865-ben rövid, de nagy szenvedés után váratlanul meghalt.
11. Arany László. Maga is aratott írói sikereket, különösen a Délibábok hőse c. verses regényével. (A család tagjairól készült képek felhasználhatók akár az életrajzi ismertetés során, akár Arany szabadságharc utáni költői termésének, különösen a Családi kör c. versének elemzése alkalmával. A szabadságharc bukása után a családi fészek melege szinte egyedüli vigasza volt a költőnek.)
12. Ilosvai Péter: Az hires nevezetes Tholdi Miklósnak jeles cselekedetéről és baynokságáról való história. (Lőcsén, 1629.) Arany első nagyobb művének, Az elveszett alkotmánynak sikere után 1846-ban a Kisfaludy Társaság pályázatára újabb alkotással jelentkezik. A Toldihoz Arany a szalontai néphagyományokon kívül Ilosvai históriás énekét használja forrásul. A XVII. századi költő művének címlapját mutatja képünk. (Felhasználható a költői pálya első szakaszának is-

mertetése alkalmából, különösen a Toldi és a Toldi estéje tanítása során.)

13. A Kisfaludy Társaság pályázatára beküldött kézirat. Az írás nem Arany Jánosé, tehát nem autográf. (Felhasználható a költői pálya első szakaszának ismertetése, vagy a Toldi tanításának alkalmával.)
14. Néhány sor a Kisfaludy Társaság 1847. január 2-i ülésének jegyzőkönyvéből. "A nagy dicsérettel első rangunak ítélt népszerű elbeszélés íróját e név mutatá: Arany János." De nemcsak a Kisfaludy Társaság pályadíját nyeri el Arany, hanem Petőfi, sőt az egész nemzet tiszteletét, csodálatát is. (A kép felhasználható a költői életmű első szakaszának, a népiességért folytatott harcnak tanításakor.)
15. Petőfi: Arany Jánoshoz. (Kézirat.) A költőtárs lelkes hangu köszöntője, bevezetője annak a mély barátságának, amely két nagy költőt eszmeileg és emberileg egyaránt összekapcsolta. (Felhasználható akár a népiességért folytatott harcnak tanításakor, akár a két költő barátságának ismertetésekor.)
16. Válasz Petőfi Sándornak. Kézirat. Arany költői levele, pontosabban válasza a barátának. A költőre jellemző szerénység megnyilatkozása, de az öröme is, mert Petőfit barátjaként köszönheti. Az előbbi és ez a kép bizonyítéka annak, hogy már az első levélváltás mennyire egymáshoz kapcsolta a két "népi sarjadék"-ot.

(Felhasználható Arany népiességért folytatott harcának ismertetésekor vagy a két költő barátságának jellemzése alkalmával.)

17. A Nép barátja címlapja. Arany, Petőfi tanácsára és kérésére, 1848 tavaszán elvállalja a közös programért folytatott harc lapjánál, a Nép barátjánál a társszerkesztői teendőket. Az 5. számának címlapját mutatja képünk, rajta Arany János verse, amellyel a forradalom vívmányainak megőrzésére akart mozgósítani.
(A kép felhasználható Arany forradalmi költészetének és a szabadságharc idején írt lírájának ismertetése alkalmával.)
18. Arany János szalontai nemzetőri őrmester, előőrsi őrzárata 1848 októberében. Nemcsak verseivel, hanem fegyverrel is szolgálni kívánja hazáját a nagy napokban. Önként jelentkezik Aradon nemzetőrnek, a város védelmére. A kép Rozvány György festményéről készült, az eredeti festmény Szalontán, az Arany János emlékmuzeumban látható.
(Felhasználható Arany életrajzának ismertetése alkalmából, vagy a szabadságharc alatt írott lírájának tanításakor.)
19. A Szabadság zengő hárfája c. füzet címlapja. Arany János a forradalom és a szabadságharc alatt számos katonadalt, forradalmi költeményt írt. 1849-ben olcsó füzetben jelentette meg forradalmi harcba hívó

verseit. A füzet címe: Szabadság zengő hárfája.
(A kép felhasználható Arany forradalmi és a szabadságharc alatt irt lirájának tanulmányozásakor.)

20. Arany János lakóháza Nagykőrösön. (Rajzolta Szél Farkas, Arany János tanítványa.) Arany 1851 őszén a nagykőrösi gimnázium meghívására az alföldi város iskolájának tanára lett. A képen Arany lakóházán kívül a gimnázium épületének egy része is látható. Kilenc évet töltött a költő Nagykőrösön, s életművének sok jelentős alkotását e városban írta. (Felhasználható szabadságharc utáni lirájának és epikájának tanítása alkalmával, vagy a költő életrajzának ismertetésekor.)
21. Gyulai Pál. Arany Nagykőrösről gyakran látogatott fel a fővárosba, de az ország más vidékein élő barátaival is érintkezett, levelezés útján. Barátai ugyancsak szívesen hívták magukhoz és leveleikkel Aranyt továbbra is az irodalmi élethez kapcsolták. Baráti körének egyik jelentős tagja Gyulai Pál volt, akinek fontos szerep jutott Arany életének, sorsának irányításában.
(A kép Arany életrajzának ismertetése alkalmával, vagy az önkényuralom idején irt lirájának és epikájának elemzésekor vetithető.)
22. A Nagyidai cigányok kézirata, Arany sajátkezű illusztrációjával. 1851-ben Arany egy XVI. századi anekdotát dolgozott fel elbeszélő költeménnyé, s így született meg a Nagyidai cigányok. Ebben el-

mondja, hogyan védte Izabella királynő cigány katonasága Nagyida várát Ferdinánd osztrák csapataival szemben. A mű kétségbeesett kacaj a szabadságharc utáni reménytelenségben. Az illusztráció jól mutatja Arany élénk fantáziáját.
(Felhasználható a szabadságharc után írt nagyobb epikai művek elemzése alkalmával.)

23. Szondi két apródja. (Kéziratrészlet.) Arany a szabadságharc után sem tudta feledni és cserbenhagyni az eszmét, amelyért a magyar nép annyi vért ontott. Az önkényuralom alatt írt balladái a múlt ragyogó példáival lelkesítik kora magyarjait. A kép jól mutatja Arany gyönyörű irását és azt is, hogyan javította, alakította munka közben verssorait. (Vetithető Arany szabadságharc után írt balladáinak elemzésekor.)
24. Arany János - Zichy Mihály: Hidavatás. A második pesti hidat, a Margit-hidat 1876. április 30-án avatták fel. A következő évben a szigeten sétálgató költő gyakran nézegette ezt a hatalmas alkotást. Az új hid képe annak a borzalmas haláltáncnak a vízióját váltotta ki belőle, amelyet a Hidavatás c. balladájában írt meg.
Az új életforma új tragédiákat teremtett, s a hetvenes évek derekán divattá lett öngyilkosságnak a Hidavatásban különböző indoklásait adta meg. A félelmetes haláltánc Zichy Mihályt is megihlette és a képen látható kitűnő illusztrációt készítette hozzá.

(A kép Arany öregkori költészetének ismertetésekor vetithető.)

25. Arany lakása a mai Erkel utcában. Arany 1860-ban Nagykőrösről Pestre költözött, mert felajánlották neki a Kisfaludy Társaság igazgatását és a Társaság égisze alatt egy lap szerkesztését (Szépirodalmi Figyelő). Első lakása a mai Erkel utcában volt, ezt az utcát akkor Három pipa utcának nevezték. Innen 1864-ben az Üllői u. 7. sz. alatti házba költözött. (A kép Arany életrajzának ismertetése alkalmával használható fel.)
26. A pesti Dunapart a Gellértheggyel. (Ligeti Antal o-lajfestménye.) Aranyt 1865-ben az Akadémia titkárává választották. A mai Kálvin tér közelében levő lakásáról gyakran sétált a Dunaparton, az Akadémián levő hivataláig. (Vetithető Arany életrajzának tanítása alkalmából.)
27. A Koszoru cimlapja. Arany, Pestre költözése után új lapot szerkesztett, a Szépirodalmi Figyelőt, majd ennek megszűnte után a Koszort. Mindkét lappal az irodalmi életet szerette volna fellendíteni, de mindkét lap a közönség és a munkatársak fásultsága miatt rövid életűnek bizonyult. (A kép felhasználható Arany életrajzának tanítása, vagy a 60-as években kifejtett költői és irodalmi működésének ismertetése alkalmával.)

28. Az Akadémia homlokzata a múlt században és Arany szobája az Akadémián. Arany 1865-ben elvállalta az Akadémián a titkári teendők ellátását. Később lakását is sikerült az Akadémia épületébe áthelyeznie. A munkakör azonban sok gondot, nagy lekötöttséget jelentett a mindenben lelkiismeretes Arany János számára.
- Hamar észrevette, hogy a titkári teendők gondos ellátása költői tevékenységének rovására megy. Ismételten kérte felmentését, de csak 1877-ben tudott megválni e nehéz munkától.
- (A kép felhasználható Arany életrajzának tanításakor, vagy akkor, mikor 10 éves hallgatását indokoljuk.)
29. Városliget. A Városliget is Arany kedvenc sétahelyei közé tartozott. Előző lakásairól is járt ide, de még sűrűbben akadémiai titkár korában. Az Akadémiáról két uton tudott a ligetbe kijutni, vagy a Király utcán (mai Majakovszkij utca), vagy a Sugár uton át (mai Népköztársaság utja). A képen is látható a városligeti tóban a Páva sziget, ahol Toldy Ferenc lakott nyaranta.
- (Vetithető Arany életrajzának tanításakor.)
30. A "kapcsos könyv." Mikor Arany 1877-ben nyugalomba vonult, a messze levő Városliget helyett a Margitsziget lett kedvenc sétahelye. Gyakran lehetett ott látni őt, hóna alatt a "kapcsos könyvvel", amelyet még 1856-ban Gyulai Páltól kapott. "Legyen tied János - mondta Gyulai -, neked szebb irásod

van, szebb költeményeket is irsz nálam." Arany 1877-ben a kapcsos könyvet újra elővette s fellobbanó alkotói kedve termését ebbe a könyvecskébe írta.

(Felhasználható Arany utolsó költői szakaszának ismertetésekor.)

31. Arany János - Zichy Mihály: A walesi bárdok. Ferenc József 1857-ben látogatást tett Magyarországon. Ez alkalommal több költőt - így Arany Jánost is - felszólították, hogy versben üdvözljék az uralkodót. Arany János az üdvözlés helyett A walesi bárdok c. balladáját írta meg. Közlésére csak 1863-ban került sor.

Arany János balladái Zichy Mihályra, a nagy művészre rendkívüli hatással voltak és azokhoz illusztrációkat készített.

(A kép Arany János szabadságharc utáni balladaköltészetének ismertetésekor vetíthető, esetleg az életrajz tanítása alkalmával is.)

32. Az Epilógus kézírata a "kapcsos könyvben." Az öregedő, egészségében egyre inkább megrokkoló Arany gyakran gondolt a halálra. E versében is végigtekint életén, költői pályáján, s tulajdonképpen zárszót ír ahhoz. Hibátlanul szép írásán még nem látszik, hogy már remeg a kéz, amely papírra veti a költeményt. A mű eszmeisége azonban bucsuzás hangulatát idézi: egy csalódott alkotó tulzott szerénységgel állapítja meg saját életművéről:

Mily temérdek munka várt még! ...

Mily kevés, amit beválték

Félbe' - szerbe'

S hány reményem hagyott cserbe'! ...

(A kép Arany öregkori költészete ismertetése alkal-
mával vetithető.)

33. Arany öregkori képe. Utolsó éveiben az Akadémia albuma számára egy fényképész több felvételt készített róla. Neki kellett kiválasztania a legmegfelelőbb képet. Azt választotta, amelyik kalappal és bottal a kezében távozni készülő öreg embert ábrázol. A kép alá írt négy sor megmagyarázza a választás okát:

Hogy melyik arcképem választom rajzai
közül?

Fényképiró ur! a botos és kalapost.

Mint maradó vendég, ül s áll a többi
nyugodtan,

Menni csak egy készül: utja van:
ez leszek én!

(Felhasználható Arany öregkori költészetének tanítá-
sakor).

34. Arany a ravatalon. (Dörre Tivadar rajza.) Élete utol-
só évében egészsége már nagyon érzékeny volt. Fia,
Arany László írja: "Nagyon óvakodnia kellett a
széltől, mert baját minden csekély meghülés teteme-
sen súlyosbithatta. Azonban ablaka (az Akadémia
palotájában) az épület külső oszlopai s diszitményei

között oly mélyen esett, hogy ott szélnek sem erejét, sem hiányát megítélni nem lehetett. Készített tehát magának egy szélmérő alkotmányt, picike fehér lobo-
gót varrt egy félrőfnyi hosszú drótnyélre, és ezt kül-
ső ablakán függő hőmérőjéhez erősítette, hogy a lo-
bogó az ablak mélyedéséből kinyuljék a szabadba,
ahol az építmények a szeleket meg nem törik. E ké-
szüléket e szavakkal mutatta be nekem: nézd, itt van
az én utolsó művem. Akkor nem gondoltam, hogy a
tréfa oly hamar megvalósuljon. Igazán ez lett az ő
utolsó műve."

Az Akadémia oszlopcsarnokában ravatalozták fel és
utolsó utjára tizezer ember kísérte el. A főváros
házain gyászlobogókat lengetett a szél.
(Felhasználható Arany életrajzának ismertetésekor.)

35. Arany sirja a Kerepesi temetőben.
(Vetithető az életrajz ismertetésekor.)
36. Arany szobra a Margitszigeten. Mikor a költő nyuga-
tomba vonult, kedvenc sétahelyéről, a Margitszigetről
gyakran nézegette a Duna tükrét, a levonuló hajókat
s amikor megfáradt, szívesen huzódott be a tölgyfa-
berekbe, hogy az ott kínálkozó padon megpihenjen.
Erre a helyre állította a hálás utókor egyik pesti
szobrát, amely Stróbl Alajos műve.
(Vetithető Arany életművének méltatásakor.)
37. Arany szobra a Nemzeti Múzeum előtt. A főváros
egyik legszebb helyén állították fel ugyancsak Stróbl

Alajos Arany-szobrát, melynek talapzatán a Toldi trilógia két jelentős alakja látható: Miklós és Piroska.

(Vetithető Arany életművének összefoglalásakor.)

38. Arany szobra a Nemzeti Múzeum előtt, kiemelt rész.
(Vetithető Arany életművének összefoglalásakor.)